

Gelgaudiškių šnektos

Rima Bacevičiūtė

Lietuvių kalbos institutas

Šnektos pavadinimai. Gelgaudiškis ir jo apylinkės pagal dabartinį mokslinį tarmių skirstymą priskiriami vakarų aukštaičiams kauniškiams¹. Su kauniškiais Gelgaudiškio gyventojus vienija pagrindinė skiriamoji ypatybė: dvigarsiai *am, an, em, en* ir nosiniai balsiai *a, ę* čia nepatiria jokių pakitimų, tariami taip pat kaip bendrinėje kalboje. Kairėje Nėmuno pusėje esantis Gelgaudiškis kartu su Sudargo, Kidulių, Plókščių ir Kriūkų apylinkėmis įeina į šiaurinę kauniškių dalį, kuri sistemingai trumpina nekirčiuotas galūnes. Tuo šis plotas aiškiai skiriasi nuo vadinamųjų zanavykų, gyvenančių šiek tiek piečiau, maždaug į pietus nuo Šakių, tarp Nėvos ir Višakio upių. Ankstesnėje tarmių klasifikacijoje, sudarytoje žymaus prieškario dialektologo A. Saliū², Gelgaudiškio ir aplinkinių kaimų gyventojų šnektos buvo priskiriama vakarų aukštaičiams veliuoniškiams, kurių pagrindine ypatybe būtent ir laikytas nekirčiuotų galūnių trumpinimas. Kartais šį pavadinimą vartoja ir šių dienų tarmių tyrėjai.

Neoficialiojoje kalboje patys vietiniai gyventojai savo šnektai apibūdinti iki šiol vartoja žodį *liócai*. Tokį pavadinimą teikia ir „Lietuvių kalbos žodynas“³: **liócas**, -ė – ‘Nėmuno žemupio kairiojo kranto gyventojas’, pvz.: „*Sudergo liócai bagotai gyvena*“ Jrb. Tai greičiausiai vokiškos kilmės žodis. Panemunės šnektose jis ir dabar vartojamas dar kita reikšme – ‘kepurės snapelis’⁴, pvz.: „*Kur tą kepurę teip sudirbai, liócas atplyšęs, visa sulamdyta*“. Liocais Gelgaudiškio, Kidulių, Sudargo apylinkių žmonės vadindavę kitame Nėmuno krante gyvenę kaimynai – jurbarkiškiečiai. Sakoma, kad liocai geriau gyvenę ir nešioję kepurės su snapeliais, nuo kurių pavadinimo ir gavę šią pravardę. Atsikirdami liocai kaimynus Jurbarko krašte vadinę (kartais ir dabar pavadina) **kernavyžiais**, atseit šie blogiau gyvenę ir vaikščioję apsiavę karnų vyžomis.

Visa Šakių rajono teritorija populiariuosiuose kalbininkų leidiniuose, spaudoje dažnai vadinama Zanavykija, o gyventojai – zanavykais. Šis vardas vartojamas ir įvairių sričių mokslininkų – etnografų, etnologų, kultūros istorikų. Žodis *zanavykas* aiškiai nelietuviškas, plg. lenkų *za Nowy, za Newy*. Dažniausiai taip vadinami gyvenantieji į pietus už Nėvos upės. Tačiau dabartiniu metu ta pačia šnektos šnekama ir šiek tiek į šiaurę nuo Nėvos, todėl yra bandymų žodį *zanavykas* sieti ne su upės, o su Nėvos kaimo vardu⁵. Siūlyti lietuviški atitikmenys *užnoviai* ar *užnoviečiai* nepriegijo, nes zanavykų vardas plačiai išgalėjęs krašto spaudoje, jį platina etnografiniai ir folkloriniai kolektyvai, zanavykų bendrijos veikia didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Zanavykais save vadina ir dauguma Šakių rajono gyventojų, tačiau, kaip rodo tyrimai, ne visi. Per 2000 metais vykusią dialektologinę ekspediciją mėginta nustatyti, kaip zanavykų gyvenamąją teritoriją suvokia patys

¹ Girdenis A., Zinkevičius Z. Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos, *Kalbotyra*, 1966, t. 14, p. 143; Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius, 1994, p. 26.

² Salys A. *Raštai: Lietuvių kalbos tarmės*, Roma, 1992, t. 4, p. 102.

³ <http://www.lkz.lt/>.

⁴ *Zanavykų šnektos žodynas*, Vilnius, 2004, t. 2, p. 79.

⁵ *Zanavykų šnektos žodynas*, Vilnius, 2003, t. 1, p. 7; Totoraitis J. *Zanavykų istorija*, Marijampolė, 1929, p. 3; Jonikas P. Zanavykų šnektos ir bendrinė kalba, *Zanavykija*, 1978, t. 1, p. 211; Staugaitis J. Zanavykai prieš lenkmetį, *Zanavykija*, 1978, t. 1, p. 162.

gyventojai. Nors zanavykų vardas ir labai populiarus, pastebėta, kad šiaurinės rajono dalies – Kriūkų, Plokščių, Gelgaudiškio, Kidulių – žmonės savęs zanavykais nelaiko ir net negali tiksliai pasakyti, kur šie gyvena, tik „kažkur an tē, į pietus“.

Šnektos ypatybės, bendros visam kauniškių plotui. Nors Gelgaudiškio šnektą, kaip ir visi kauniškiai, gana artima bendrinei lietuvių kalbai, tačiau ir čia esama garsyno skirtubių, morfologijos ir sintaksės savitumų, įdomių žodžių ir posakių.

Pirmiausia minėtinos ypatybės, būdingos beveik visam vakarų aukštaičių kauniškių plotui⁶. Gelgaudiškio apylinkių gyventojai veiksmažodžių bendračių priesagoje *-enti, -inti* ir iš jų padarytose formose vietoj *en, in* taria ilguosius balsius *e, i*, pvz.: *gyvėt ~ gyvėnti, gyvėtų ~ gyvėntų, gyvėk ~ gyvėnk; mėgīt ~ mėginti, mėgītų ~ mėgintų, mėgik ~ mėgink*. Kai kurių veiksmažodžių šaknyse dvigarsius *en, in* irgi atliepia *e, i*. Kitų tarmių atstovams tokių žodžių tarimas atrodo labai neįprastas, pvz.: *sēt ~ sénti, sēsta ~ sēnsta, sēsiu ~ sēnsiu; skīt ~ skinti, skįsiu ~ skinsiu, skīk ~ skink; pīt ~ pinti, pįsiu ~ pįnsiu, pīk ~ pīnk*.

Žodžių su priesagomis *-ybė, -ytis, -ytė, -aitis, -aitė* tarimas kauniškių plote taip pat skiriasi nuo bendrinės kalbos. Šnektoje jie kirčiuojami tvirtagališkai, todėl sakoma, pvz.: *daugybė, daugybė, daugybės, mažytis, mažyčių, mažyčius, mergaitė, mergaitė, mergaitės*. Gelgaudiškio apylinkės išsiskiria iš kitų kauniškių dar savitesniu šių formų tarimu. Senesnių šnektos atstovų kalboje priesagos *-aitis, -aitė* vediniai dažnai tariami su suvienbalsintu dvibalsiu *ai* ir kirčiuojami tvirtapradiškai. Tokių žodžių pasitaiko nedaug, dažniausiai taip tariamos pavardės, pvz.: *Kliorikátis, Reitelátis, Mikelátis*. Tai sena ypatybė, siejanti šiaurvakarinės Šakių rajono dalies šnektas su Mažosios Lietuvos plotu. Mažosios Lietuvos šiaurinėse striukių šnektose, esančiose arčiau Nemuno, buvo plačiai sakoma *šákštai ~ šáukštai, dákts ~ dáiktas, pavékslai ~ pavéikslai*. Dar didesniame plote Mažojoje Lietuvoje buvo vienbalsinamas *ai* būtent minėtoje priesagoje *-aitis* (tariama *-átis*), pvz.: *Kuršátis ~ Kuršáitis*. Ši ypatybė raštuose fiksuojama nuo XVIII amžiaus⁷. Einant rytų link, Gelgaudiškis yra vienas iš paskutiniųjų gyvenamųjų punktų, turinčių tokį tarimą⁸. Ryčiau esančiose Plokščių, Kriūkų apylinkėse tokių formų nebeturima, beveik visuomet sakoma tik *Kliorikáitis, Reiteláitis, Mikeláitis*.

Veiksmažodžių bendratys šnektoje beveik nuosekliai trumpinamos ir tariamos su kietuoju priebalsiu *-t* žodžio gale, pvz.: *ėit ~ eiti, gūlt ~ gūlti, darýt ~ darýti*. Trumpesnių žodžių paskutiniai priebalsiai dažnai numetami ir sakoma, pvz.: *i ~ ir, a ~ ar, vė / vel ~ vėl, da ~ dar, ma ~ man, aukšty / aukštin ~ aukštyn*. Prielinksniai *apie, prie, nuo*, jungtukas *jeigu* dažnai tariami *apė, prė, no, jegu*, pvz.: *apė stālq ~ apie stālq, prė nāmu ~ prie nāmo, no tvárto ~ nuo tvárto, jėgu norėtu ~ jėigu norėtu*.

Iš kauniškių patarmės sintaksės ypatybių, kurios būdingos ir Gelgaudiškio apylinkėms, minėtinas galininko vartojimas vietoje kilmininko su neigimo veiksmažodžiais, pvz.: *neimu svetimq daiktq ~ neimu svetimo daikto, nepirkau tuos kailinius ~ nepirkau tų kailinių, nesudaužyk tq lėkštę ~ nesudaužyk tos lėkštės, nepririšo tq karvę ~ nepririšo tos karvės*. Prielinksniai *iki, ligi, po* šnektoje dažnai vartojami su naudinininku, pvz.: *iki vakarui ~ iki vakaro, ligi stogui ~ ligi stogo, po karui ~ po karo, po kairei ~ kairėje, po dešinei ~ dešinėje*.

Šiaurinės kauniškių dalies ypatybės. Garsynas. Kaip jau minėta, šnektą

⁶ Vakarų aukštaičiai kauniškiai ir Klaipėdos krašto aukštaičiai, Vilnius, 2005, p. 40–42.

⁷ Zinkevičius Z. Rinktiniai straipsniai, Vilnius, 2002, t. 1, p. 446.

⁸ Lietuvių kalbos atlasas, Vilnius, 1982, t. 2, žemėl. 59.

priklauso šiaurinių kauniškių plotui, kurio ryškiausia garsyno ypatybė yra nekirčiuotų ilgųjų galūnių balsių trumpinimas⁹. Šį reiškinį pastebi ir patys šnektos atstovai, sakydami, jog „*nukanda galūnes*“. Atvirosiose nekirčiuotose galūnėse, dažniausiai vienaskaitos galininko linksnio formose, balsiai *q*, *ɛ* visuomet sutrumpėja iki trumpųjų, todėl sakoma: *vāika ~ vaika, sāule ~ sūle* ir kt. Dialektologijos šaltiniuose nurodoma, kad analogiškose formose šiame plote nuosekliai trumpinami ir ilgieji balsiai *i*, *u*, pvz.: *pavāsari ~ pavāsari, nākti ~ nākti, sūnu ~ sūnu*. Kiek yra tekę girdėti ekspedicijose ir klausantis įrašų, toks tarimas iš tikrųjų būdingas Gelgaudiškio šnektai, tačiau *i*, *u* gali išlikti ir pusilgiai. Atvirosiose galūnėse niekuomet netariami ilgieji balsiai *é*, *o* – juos atliepia *i*, *u*, pvz.: *sāki ~ sāké, sāuli ~ sūlė, sāku ~ sāko, vāiku ~ vaiko*. Retais atvejais šioje pozicijoje vietoj *é*, *o* galima išgirsti ir trumpuosius *e*, *a*, nes taip jau tariama kitoje Nemuno pusėje, apie Skirsnemunę.

Šnekteje dažniausiai išmetamas vyriškosios giminės vardažodžių vardininko galūnės balsis *a*, todėl tariama: *vāiks ~ vaikas, vīlks ~ vilkas, bālts ~ baltas, lāukdams ~ laukdamas*. Iškritus galūnės balsiui, sutrumpėja ir prieš tai einančio skiemens balsis, susidaro vadinamųjų antrinių dvigarsių. Dažniausi šiais atvejais *i*, *u* + *l*, *m*, *n*, *r* dvigarsiai. Jų pirmieji dėmenys irgi visuomet sutrumpėja, netgi ir būdami kirčiuoti, taigi sakoma: *ādims ~ ādymas, sākims ~ sākymas, avietinc ~ avietynas, brukninc ~ bruknynas, siūls ~ siūlas, perkunc ~ perkūnas*. Visi naujai susidarę dvigarsiai niekuo nesiskiria nuo pirminių – jie tariami su atitinkama priegaide, jų pirmieji dėmenys paplatėja kaip ir pirminių dvigarsių. Iškritus galūnės balsiui, kamiene neretai susidaro *a*, *e* + *l*, *m*, *n*, *r* dvigarsių, pvz.: *sēnc ~ sēnas, gērs ~ gēras, gāls ~ gālas*.

Trumpinamos ir kai kurių veiksmažodžių niekuomet nekirčiuojamos galūnės, sakoma: *tūr ~ tūri, gāl ~ gāli, reik ~ reikia*. Galūnių trumpinimas skiria Gelgaudiškio apylinkių gyventojus nuo piečiau gyvenančių zanavykų¹⁰ šnektų, kurios galūnių balsius ištaria bent jau pusilgius, ir priartina prie pietų žemaičių ploto. Dar būtinai reikėtų paminėti, kad visas šiaurinių kauniškių šnektų plotas yra buvusios Mažosios Lietuvos vakarų aukštaičių šiaurinės patarmės – striukių – tęsinys. Galūnių trumpėjimo riba, dabar skirianti šiaurinius kauniškius (veliuniškius) nuo pietinių (zanavykų ir kapsų), ateina iš buvusios Mažosios Lietuvos žemių, kur anksčiau skyrė striukių ir baltsermėgių patarmės¹¹.

Kita ryški Gelgaudiškio šnektos garsyno ypatybė, jau bendra ir su zanavykais, ir su artimesnėmis žemaičių šnektomis¹², yra savitas tvirtagalės priegaidės tarimas, kuris teikia „dainavimo, giedojimo“ išpūdį. Tai vadinamoji tęstinė priegaidė. Tvirtagališkai kirčiuoti dvibalsiai ar dvigarsiai tariami ištesiant, pabrėžiant abu jų dėmenis, pvz.: *vāiks ~ vaikas, radāū ~ radaū, eīnam ~ eīnam, kāmpas ~ kam̃pas, kēřpa ~ keřpa*. Ypač aiškiai tęstinė priegaidė girdima, tariant dvigarsius, kurių pirmieji dėmenys yra *i*, *u*. Šie balsiai tokiuose dvigarsiuose ne tik pailgėja, bet ir paplatėja, tariami gerokai atviresni (dialektologai juos žymi specialiais ženklais *i*, *u*), pvz.: *vīlks ~ vilkas, sukīrtu ~ sukiřto, trūmpas ~ trũmpas, pabūnda ~ pabũnda*.

⁹ *Lietuvių kalbos atlasas*, Vilnius, 1982, t. 2, žemėl. 32, 38, 47, 49, 56, 57.

¹⁰ Kalbos požiūriu Šakių rajonas aiškiai skyla į dvi dalis: pietinę (zanavykus), netrumpinančią nekirčiuotų galūnių, ir šiaurinę (veliuniškius), kur beveik visi ilgieji nekirčiuotų galūnių balsiai sutrumpėja iki trumpųjų.

¹¹ Zinkevičius Z. *Rinktiniai straipsniai*, Vilnius, 2002, t. 1, p. 446.

¹² *Lietuvių kalbos atlasas*, Vilnius, 1982, t. 2, žemėl. 106.

Šiaurinėms kauniškių šnektoms, esančioms arčiau Nemuno, tarp jų ir Gelgaudiškio apylinkėms, būdingas savitas balsio *e* tarimas. Siaurą ir labai įtemptą, netgi šiek tiek dvibalsišką balsį *e*¹³ kitų tarmių atstovai greitai pastebi ir laiko viena iš „suvalkietiškesnių“ ypatybių, kartais net lengvai pašiepdami ir bandydami pamėgdžioti. Tačiau siaurąjį *e* turi ne visi suvalkiečiai ir ne visose žodžio pozicijose. Šiaurinėje kauniškių dalyje, kuriai priklauso ir Gelgaudiškis, siaurasis balsis *e* tariamas tik prieš tolimesnį minkštąjį priebalsį, o prieš kietąjį tariamas atviras, platus, šiek tiek su *a* atspalviu garsas, kurį tarmių tyrėjai žymi *æ*¹⁴. Taigi čia labai skiriasi tarimas tokių žodžių kaip, pvz.: *mėdžiu*, *vaikėli*, *mamėli* ~ *mamėlė*, *nėši* ~ *nėšė*, *suknėlės* ir *mėtais* ~ *mėtais*, *šalėnu* ~ *šalėno*, *parvažėvom* ~ *parvažiāvome* ir kt.

Paminėtina, kad šnekteje dažniau negu bendrinėje kalboje vartojami kirčiuoti nepailgėję balsiai *a*, *e*, pvz.: *prāstas* ~ *prāstas*, *brāškės* ~ *brāškės*, *rākalis* ~ *rākalis*, t. y. *gyvulių skerdikas*, *mėsinėtojas*, *mąžius* ~ *mąžius*, *žālis* ~ *žālis*, *švėplius* ~ *švėplius*; *Gėdas* ~ *Gėdas* < *Gediminas*, *Kėstas* ~ *Kėstas* < *Kęstutis*, *Prāni* ~ *Prānė*, *Jėni* ~ *Jānė* < *Janina*, *Pėtkus* ~ *Pėtkus*; *varvėklis* ~ *varvėklis*, *perėkli* ~ *perėklė*; *Zalėckis* ~ *Zalėckis*, *Levėckis* ~ *Levėckis*; *zėlikas*, *zėlikis* ~ *priekrosnis*, *šlėkta* ~ *bloga*, *pykina*, *švākas* ~ *silpnas*, *menkas*.

Klausantis šnektos tekstų, pastebėta, kad priešdėlio ir šaknies sandūroje susiduriančius balsius labai mėgstama sutraukti į vieną, tariama, pvz.: *susėme* ~ *sišėmė*, *apsėvi* ~ *apsiāvė*, *netėis* ~ *neateis*, *niuškiši* ~ *neužkiši*, *ništýri* ~ *neištýrė*, *nìma* ~ *nèima*, *nėdi* ~ *neėdė*, *pasim̃t* ~ *pasim̃ti*, *nusiim̃tu* ~ *nusiim̃tu*. Pagal pastaruosius pasidaryti šio žodžio perdirbiniai *isišim̃t* / *isišim̃t* ~ *išsiim̃ti*, kitur perkeliant skiemens ribą, plg.: *pa-sim̃t* : *isi-sim̃t*, *i-šim̃t* : *isi-šim̃t*. Sangražos dalelytė šiuo atveju neišlaikoma net kirčiuota, kirčio vieta perkeliama kitur, pvz.: *pāsimi* ~ *pašimi*, *pāsėmiau* ~ *pašėmiau*.

Morfologijos ypatybės. Iš Gelgaudiškio šnektos morfologijos ypatybių minėtina keletas dalykų. Pirmiausia būdingas morfologinis galūnių trumpinimas, t. y. šnekteje mėgstama vienu skiemeniu sutrumpinti visas formas, kurios išsiskiria didesniu skiemenu skaičiumi¹⁵. Dėl to ypač dažnai sutrumpinamos vietininkų formos, sakoma: *lōvo* ~ *lōvoje*, *stubō* ~ *stubojė*, t. y. gyvenamajame name, *galvō* ~ *galvojė*, *sāulė* ~ *sāulėje*, *žolė* ~ *žolėje*, *daržinė* ~ *daržinėje*. Trumpinamos ir kai kurios kitos vardžodžių bei veiksmažodžių formos, pvz.: *laukūōs* ~ *laukuosė*, *su šakōm(s)* ~ *su šakomis*, *su kurbāitims* / *kurbāitims* ~ *su kurbāitėmis*, *dārim* / *dārem* ~ *dārėme*, *ėidavum* / *ėidavam* ~ *ėidavome* ir kt. Atskirai minėtinos *i* ir *u* kamienų daugiskaitos vietininko formos, turinčios galūnes *-ise*, *-use* su trumpuoju balsiu, pvz.: *akisė* ~ *akysė*, *ausisė* ~ *ausysė*, *vāltise* ~ *vāltysė*, *obelisė* ~ *obelysė*, *pietusė* ~ *pietusė*. Galūnė *-ise*, anksčiau turėta Mažosios Lietuvos tarmėse, greičiausiai yra senosios *-isu* ir naujesnės *-yse* junginys. Pagal šį pavyzdį atsiradusi ir *u* kamieno *-use*¹⁶.

Gelgaudiškio apylinkėse dažniau negu kitur vartojamos įvairios įvardžiuotinių įvardžių formos, klausytuose tekstuose pasitaikė beveik visų linksnių pavyzdžių.

¹³ Užrašant tarminius tekstus, šis garsas žymimas *ʲe* arba kartais net *ʲe*, stengiantis parodyti jo dvibalsiškumą.

¹⁴ Markevičienė Ž. *Aukštaičių tarmių tekstai*, Vilnius, 2001, d. 2, p. 34.

¹⁵ Šakių šnektos tekstai, sudarė R. Bacevičiūtė, Vilnius, 2006, p. 34–35.

¹⁶ Zinkevičius Z. *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1966, p. 237.

Vyriškoji giminė	Moteriškoji giminė
Vienaskaita	
V. <i>jisāī</i>	<i>jīnāī, jījė / jījė / jījė jīja</i>
K. <i>jōjo</i>	<i>jōsios</i>
N. <i>jājām / jāmjam</i>	<i>jājai / jājai</i>
G. <i>jiji</i>	<i>jājā</i>
Įn. <i>jūoju / jūojuo</i>	<i>jāja / jājja</i>
Vt. <i>jājam / jāmjām</i>	<i>jōjo(j)</i>
Daugiskaita	
V. <i>jīējie / jīējai / jīēja</i>	<i>jōsios</i>
K. <i>jūjū</i>	<i>jūjū</i>
N. <i>jiesiems(s) / jiemsiems(s)</i>	<i>jōsiom(s) / jōmsiom(s)</i>
G. <i>jūosius / jūosiuos</i>	<i>jāšias / jāšias</i>
Įn. <i>jāšiais</i>	<i>jōmšiom(s)</i>
Vt. <i>jūōsiuos(e)</i>	<i>jōsiose</i>

Visose šiaurinėse kauniškių šnektose išskirtinė yra parodomųjų įvardžių *tas, ta* vartoseną. Jie yra labai dažni ir beveik visuomet atlieka vadinamąją žymimojo artikelio funkciją. Tokia vartoseną būdinga daugeliui lietuvių tarmių bei latvių kalbai¹⁷. Tokią funkciją atliekantys įvardžiai nebūtinai parodo konkretų daiktą, jie vartojami prieš kiekvieną daugiau negu vieną kartą tekste minimą daiktą ar objektą, pvz.:

Jau šventa Ona kai būdavau, tai jau visada į Griškabūdį važiuodavom į atlaidą. Žinau, tuosyk mudi buvova su kita mergina išėjusios vakarykščiui maudytis jau prieš tą šventą Oną. <...> O paskui ryte, kai atsikėlėm, tai visi buvau, visi strabankai vežimu an toartu sukrauti. Tai saku, dabar kaip į tą atlaidą važiuosim?

*Sesuo buvau Agota, vardas, tai per šventą Agotą jau važiuodavom. Paskui, kai parvažiovom namo, tai ma, aš jau neįaučiu kojų. <...> Kol atitryni ma, tryni visą naktį, tryni i tryni **tas** kojas. I dabar atsimenu **ta** šventos Agotos atlaidą.*

Šnekteje yra ir savitų veiksmažodžio formų. Veiksmažodžiai, kurių esamajame laike ir būtajame kartiniame laike kaitaliojasi *-(i)auna* : *-(i)ovė*, vartojami su baigmeniu *-ja*, pvz.: *šājuja ~ šáuana, griáuja ~ griáuana, pjáuja ~ pjáuana, bliáuja ~ bliáuana, džiáuja ~ džiáuana, kráuja ~ kráuana*.

Tariamiosios nuosakos vienaskaitos pirmasis asmuo dažniausiai turi formą su *-čia*, kuri yra tiesioginis senovinio priebalsių junginio **-tja* atliepinys, pvz.: *ēičia ~ ēičiau, sakýčia ~ sakýčiau, nulėkčia ~ nulėkčiau*.

Labai gyva veiksmažodžių dviskaita, t. y. jeigu norima pasakyti, kad veiksmą atlieka tik du veikėjai, vartojamos savitos visų laikų formos. Pavyzdžiui, veiksmažodžių *dirbti, suktis* dviskaita atrodo taip:

Tiesioginė nuosaka					
Esamasis laikas		Būtasis kartinis laikas	Būtasis dažninis laikas	Būsimasis laikas	
<i>muđu</i>	<i>dirbava, sùkavos</i>	<i>dirbova, sùkovos</i>	<i>dirbdavova, sùkdavovos</i>	<i>dirbsiva, sùksivos</i>	
<i>judu</i>	<i>dirbata, sùkatos</i>	<i>dirbota, sùkotos</i>	<i>dirbdavota, sùkdavotos</i>	<i>dirbsita, sùksitos</i>	

¹⁷Rosinas A. Žymimasis artikelis lietuvių kalbos tarmėse ir senuosiuose raštuose, *Kalbotyra*, 1972, t. 24(1), p. 87–89; Rosinas A. Baltų kalbu

parodomųjų įvardžių funkcijų ir reikšmių klausimu, *Baltistica*, 1976, t. 12(2), p. 150–155.

(tęsinys)

Tariamoji nuosaka	
<i>mudu</i>	<i>dīrbtuva / dīrbtumėva, sūktuvos / sūktumėvos</i>
<i>judu</i>	<i>dīrbtuta / dīrbtumėta, sūktutos / sūktumėtos</i>
Liepiamoji nuosaka	
<i>mudu</i>	<i>dīrbkiva, sūkivos</i>
<i>judu</i>	<i>dīrbkita, sūkitos</i>

Iš savitų žodžių darybos atvejų Gelgaudiškio apylinkėse minėtini priesagos *-inis, -ė* vediniai, labai būdingi asmenims pagal gyvenamąją vietą nusakyti, pvz.: *gelgaudiškėnis, gelgaudiškėni ~ gelgaudiškėnė < Gelgaudiškis, jurbarkėnis, jurbarkėni ~ jurbarkėnė < Jurbarkas, šakinis, šakėni ~ šakėnė < Šakiai*¹⁸.

Iš mažybinių-maloninių priesagų dažniausiai vartojama *-iukas, -ė* ir *-utis, -ė*, pvz.: *takiūks ~ takiukas / takūtis, karvūti ~ karvūtė / karviūki ~ karviūkė, mažiūks ~ mažiukas, mažiūki ~ mažiūkė*. Įdomią ir savitą formą turi vedinių su priesaga *-ukas* vienaskaitos vietininkas, pvz.: *vežimūky ~ vežimukė, tvartūky ~ tvartukė, namūky ~ namukė, rankinūky ~ rankinukė* ir kt. Su tomis pačiomis priesagomis sudaromos ir vaikų pavardės¹⁹, pvz.: *Jakščiūks ~ Jakščiukas, Jakščiūki ~ Jakščiūkė < Jakštys, Pranaitūks ~ Pranaitukas, Pranaitūki ~ Pranaitukė < Pranaitis, Rudzevyčiūks ~ Rudzevičiukas, Rudzevyčiūki ~ Rudzevičiūkė < Rudzevičius* (dažniau sakoma *Rudzėvyčia*).

Žodyno ypatybės. Galima paminėti daugybę įdomių leksikos vienetų, užrašytų Gelgaudiškio apylinkėse.

Klausytuose ir skaitytuose šnekotos tekstuose²⁰ pasitaikė tokie įdomesni savi, lietuviški žodžiai ar posakiai (leksikos pavyzdžiai pateikti neatspindint garsyno ypatybių): *pasáusyti* 'padaryti sausą': *nė jis yra kelnes nuavęs, nė jis pasausinęs* [vaiką]; *pėrsenti* 'labai pasenti': *šitos jau labai persenusios dainos; pamarýti* 'numarinti': *tris vaikus užauginau, tris pamarinau; uždūmti* 'užpustyti': *kasė, kasė kiek jau tē, ateina kitą rytą, i rado uždumtą; pėrsilti* 'labai sušilti': *jau pėrsilau visa bedainuodama; krapýti* 'sunkiai eiti': *vakare vėl eik šert [arklius], vėl krapini; dailūs, -i* 'gražus, puikus': *ta i buvo daili daina, ale ka nemoku jau aš jos padainuot; žliaūgti* 'daug rinkti': *ka žliaugiam, ka prižliaugiam tų grybų, maišais parsivežam; kriōkti* 'smarkiai dainuoti': *mes eidavom bulvių kaupt, tai ka kriokdavom, ka dainuodavom visokių tų dainų; pačiuriōti* 'prišlapinti': *tai pačiurioja balutę ir atsistoja su kojytēm pasišildyt; butėlnykas, -ė* 'butelių gyventojas, kampininkas': *jie visi toki butelnykai tada gyveno; geležis* 'toks pjūklas, skerspjuoklis': *kirovus atėmė, geležis jau iš tų, katrie kirto mišką; kunigūžis* 'evangelikų kunigas': *gyveno sykį toks kunigužis vokiečių; meřgiškās* 'mergina': *kaip tu čia i pakliuvai, čia negalima mergiškam būt visiškai; antrininkas, antrininkauti* 'pusbernis, pusberniauti': *kol buvau da ne vyras, antrininkavau, antrininku tris metus išbu-vau; protėvukas* 'prosenelis': *mano protėvukas, reiškia, tai turėjo seserį iš kitos mamos; ant savo šiknōs* 'savarankiškai': *jau gyvenom ant savo šiknos, iš tos vietos išėję buvom; i valias* 'užtektinai': *sviesto tada buvo i valias; akelēs užmėrkti* 'mirti': ir

¹⁸Būtent dėl šios ypatybės straipsnis ir pavadintas „Gelgaudiškinių šneka“.

¹⁹Šakių šnekotos tekstai, sudarė R. Bacevičiūtė, Vilnius, 2006, p. 37.

²⁰Visi leksikos pavyzdžiai rinkti iš A. Andrijono perduotų garso įrašų ir Ž. Markevičienės knygos „Aukštaičių tarmių tekstai“, Vilnius, 2001, d. 2, p. 176–183.

užmerkė teip akeles jauna būdama; iš teisybės 'smarkiai': ypač jeigu kur girtą pamatė, tai tą mušdavo iš teisybės.

Kadangi Gelgaudiškis yra šiaurės vakarinėje vakarų aukštaičių kauniškių paktarmės dalyje, anksčiau besiribojusioje su Rytų Prūsija (buvusia Mažąja Lietuva), čia gausiau negu kitose Lietuvos vietose vartojama germanizmų – skolinių iš vokiečių kalbos. Iš tekstuose rastų įdomesnių skolinių ar hibridų (žodžių, turinčių ir paskolintų, ir savų morfemų) keletą taip pat galima paminėti: *eřgelis* 'rūpestis, graužatis': *ma(n) vis tiek rūpesčių pilna, ergelių visokių; liós* 'marš': *na, lios, galim dainuot; španáuti* 'dirbti su arkliais, arklininku': *kai jau buvau aštuoniolikos metų, pasiemiau ketvertą arklių, španavau, aštuonis metus iššpanavau; klėmeriuoti* 'dirbti spyruoklinėmis akėčiomis': *važiuodavai į lauką, tai a klemeriut, ar akėt; štrejúoti* 'kreikti': *parsivarei tuos arklius, pataisyk mėšlus, paštrejuok jiemsiams; stalđas* 'tvartas': *juos išvarė, tai liko jujų staldas i kokia pašiotrė; švelys* 'apatinis pastato rąstas': *jai liko staldo tas švelys apačio(j), tai tą švelį parsinešė namo; šiopa* 'pašiūrė, pastogė': *čia buvo pastatyta tokia šiopa tiem šunim; kropelis* 'spurga': *Užgavėnės – tai būdavo a blynai, a kropeliai.*

Literatūra

- Bacevičiūtė R. *Šakių šnektos prozodija ir vokalizmas*, Vilnius, 2004.
 Girdenis A., Zinkevičius Z. Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos, *Kalbotyra*, 1966, t. 14, p. 139–147.
 Jonikas P. Zanavykų šnektos ir bendrinė kalba, *Zanavykija*, t. 1, Čikaga, 1978, p. 211–220.
 Markevičienė Ž. *Aukštaičių tarmių tekstai*, Vilnius, 2001, d. 2.
 Rosinas A. Žymimasis artikelis lietuvių kalbos tarmėse ir senuosiuose raštuose, *Kalbotyra*, 1972, t. 24(1), p. 87–89.
 Rosinas A. Baltų kalbų parodomųjų įvardžių funkcijų ir reikšmių klausimu, *Baltistica*, 1976, t. 12(2), p. 150–155.
 Salys A. *Raštai. Lietuvių kalbos tarmės*, Roma, 1992, t. 4.
 Staugaitis J. Zanavykai prieš lenkmetį, *Zanavykija*, Čikaga, 1978, t. 1, p. 162–195.
 Toraitis J. *Zanavykų istorija*, Marijampolė, 1929.
Vakarų aukštaičiai kauniškiai ir Klaipėdos krašto aukštaičiai, sudarė R. Bacevičiūtė, D. Mikulėnienė, V. Saliene, Vilnius, 2005.
Zanavykų šnektos žodynas, Vilnius, 2003–2006, t. 1–3.
 Zinkevičius Z. *Lietuvių dialektologija*, Vilnius, 1966.
 Zinkevičius Z. *Lietuvių kalbos dialektologija*, Vilnius, 1994.
 Zinkevičius Z. *Rinkiniai straipsniai*, Vilnius, 2002, t. 1.
<http://www.lkz.lt/>.

Straipsnio rankraštis gautas 2008 04 18, serijos „Lietuvos valsčiai“ Mokslo darbų komisijos įvertintas 2008 09 26, skelbti parengtas 2009 03 20.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Gelgaudiškis“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas *Antanas Andrijonas*).

Straipsnio kalbos redaktorius *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai (specializuotuose rinkinio skyriuose):

1. Straipsnio santrauka anglų kalba.
2. Žinios apie autorių.

© Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt“ visą nesutrumpintą pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio paskelbimo svetainėje www.llt.lt datą.